

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-53>

УДК 334.7:005.932

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

PECULIARITIES OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Шугалій Анатолій Михайлович
аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7526-7795>

Shuhalii Anatolii
Private Higher Education Establishment «European University»

У статті висвітлено питання Державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (далі ЗЕД) як ключового інструменту підтримання економічної стабільності та розвитку країни в умовах воєнного стану. Проаналізовано вплив воєнних конфліктів на міжнародну торгівлю, інвестиції та фінансові потоки, що потребує відповідних заходів для забезпечення національної безпеки. Зроблено акцент на досвіді регулювання зовнішньоекономічної діяльності під час конфліктів у Югославії, в Афганістані та Іраку, зокрема на застосуванні економічних санкцій, ролі міжнародної допомоги, розвитку тіньової економіки та корупції. Узагальнено, що комплексний підхід, включаючи диверсифікацію експорту, антикорупційні заходи, ефективне використання міжнародної допомоги та зміцнення фінансової системи, є корисним для України в умовах воєнного стану. Зроблено висновки про необхідність адаптації міжнародного досвіду до українських реалій, з урахуванням сучасних викликів та можливостей для розвитку ЗЕД у складних умовах війни.

Ключові слова: державне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, воєнний стан, економічні санкції, міжнародна допомога.

State regulation of foreign economic activity (FEA) is a key instrument for maintaining economic stability and development, especially under martial law. The aim of this article is to explore the peculiarities of state regulation of FEA during military conflicts and to identify the most effective strategies for Ukraine. The relevance of the topic is driven by the necessity to adapt economic policies in the context of military actions, which is crucial for ensuring national security and economic stability. The study employs a comparative analysis of international experiences in regulating FEA during military conflicts. The methodology includes a systematic approach to examining economic sanctions, the role of international aid, the development of the shadow economy, and anti-corruption efforts in different countries. The main results of the study indicate that countries employing a comprehensive approach to regulating FEA achieved better economic outcomes during conflict periods. Specifically, successful strategies include export diversification, strengthening anti-corruption measures, effective utilization of international aid, and reinforcing the financial system. The practical value of the article lies in providing recommendations for Ukraine to improve state regulation of FEA under the current martial law conditions. The proposed strategies can help Ukraine mitigate economic risks, enhance economic resilience, and ensure compliance with international standards. Thus, the study contributes to the development of effective policies to support the country's economic stability and growth during wartime. It is also important to note that this analysis can be useful not only for government organizations but also for the private sector, which seeks to adapt to new conditions

and minimize risks. The results obtained can be applied to develop new approaches to regulating FEA that take into account current challenges and opportunities, thus ensuring the resilience and competitiveness of the national economy. Given the globalization and rapid changes in the global economy, implementing these recommendations is crucial for Ukraine's sustainable development.

Keywords: state regulation, foreign economic activity, martial law, economic sanctions, international aid.

Постановка проблеми. Державне регулювання ЗЕД є важливим інструментом для забезпечення економічної стабільності, та розвитку країни. В умовах воєнного стану, який супроводжується численними викликами, зокрема, змінами в міжнародній торгівлі, інвестиціях та фінансових потоках, регулювання ЗЕД набуває особливого значення. У такій ситуації держави змушені адаптувати свою політику, щоб забезпечити національну безпеку, підтримати економічну стабільність та зберегти соціальний мир. Розуміння особливостей державного регулювання ЗЕД дозволяє підприємцям ефективно вести свою діяльність та мінімізувати ризики.

Важливо зазначити, що конкретні заходи державного регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану можуть відрізнитися в залежності від конкретної ситуації. Країни повинні враховувати такі фактори, як характер воєнних дій, стан економіки, рівень залежності від зовнішньої торгівлі тощо.

Міжнародний досвід державного регулювання ЗЕД промислових підприємств має велике значення для розвитку власних стратегій у цій сфері. Аналіз досвіду інших країн дозволяє виявити передові практики, успішні стратегії та можливі підходи до регулювання ЗЕД промислових підприємств. Такий порівняльний аналіз допомагає впровадити найбільш ефективні рішення, не допустити помилок та забезпечити відповідність національних підходів найкращим міжнародним стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану набуло особливої актуальності для України та привернуло увагу багатьох дослідників. Серед останніх публікацій варто відзначити роботу С. Скрипник, О. Процевят та О. Воронова (2022), які розглянули особливості регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану, акцентуючи увагу на специфічних аспектах, що виникають у цей період [1].

Значний внесок у дослідження економічних наслідків Югославських війн зробили М. Уваліч та В. Бартлетт, аналізуючи трансформацію економічної політики та

зовнішньоекономічних зв'язків балканських країн [2].

Вплив війни в Афганістані на економіку та зовнішньоторговельні відносини детально розглянуто в працях П. Фішштейна та А. Гані, які досліджували зміни в структурі експорту та імпорту країни, а також роль міжнародної допомоги у відновленні економіки [3].

Дослідження наслідків війни в Іраку для зовнішньоекономічної діяльності країни проводили К. Фут, В. Блок, К. Крейн, С. Грей зосереджуючись на впливі санкцій, зміні нафтової політики та реструктуризації економіки в постконфліктний період [4].

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених ЗЕД України в умовах війни, все ще існує потреба у комплексному аналізі міжнародного досвіду державного регулювання ЗЕД у подібних умовах. Це дозволить виявити успішні практики та стратегії, які можуть бути адаптовані до українських реалій, а також уникнути потенційних помилок, базуючись на досвіді інших країн. Саме на заповнення цієї прогалини і спрямоване дане дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний прогрес у дослідженні регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану, залишаються невирішені питання, які потребують подальшого вивчення. Одним з ключових недоліків є відсутність комплексних стратегій, які можна було б універсально застосувати до різних країн, що перебувають у стані воєнного конфлікту. Хоча багато досліджень зосереджуються на конкретних випадках, таких як Югославські війни або конфлікти в Афганістані та Іраку, обмежено розуміння того, як унікальні обставини кожного конфлікту впливають на успішність певних регуляторних заходів. Крім того, довгострокові наслідки міжнародних санкцій для економічної стабільності країн у конфлікті досі не повністю досліджені, особливо щодо їхнього впливу на економічне відновлення після завершення конфліктів.

Також недостатньо вивчені взаємодія тіньової економіки, корупції та державного регулювання під час військових конфліктів.

Незважаючи на те, що багато країн вдаються до неформальної торгівлі під час криз, механізми, за допомогою яких уряди можуть регулювати або зменшувати негативні наслідки таких практик, досі не були достатньо проаналізовані. Аналогічно, існує обмежена кількість досліджень, що стосуються ролі цифрової торгівлі та технологій у підтримці ЗЕД за умов війни, що стає все більш актуальним у сучасних конфліктах.

Ця стаття має на меті вирішити ці прогалини шляхом надання більш інтегрованого аналізу міжнародного досвіду та пропонування рекомендацій, адаптованих до поточної ситуації в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз особливостей державного регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану на прикладі міжнародного досвіду. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

– дослідити вплив воєнних конфліктів на економіку та ЗЕД країн на прикладі Югославських війн (1991–2001), війни в Афганістані (2001–2021) та війни в Іраку (2003–2011);

– оцінити роль міжнародної допомоги та санкцій у формуванні зовнішньоекономічної політики країн під час війни;

– виявити спільні тенденції та особливості у регулюванні ЗЕД під час воєнних конфліктів у різних країнах.

На основі проведеного аналізу сформулювати рекомендації щодо можливого застосування міжнародного досвіду для вдосконалення державного регулювання ЗЕД України в умовах поточного воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнний стан є надзвичайною ситуацією, яка вимагає від держав вжиття спеціальних заходів для регулювання ЗЕД. Вивчення міжнародного досвіду державного регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану може бути корисним для України, і може допомогти розробити ефективні механізми регулювання ЗЕД, які дозволять підтримати національну економіку, забезпечити економічну безпеку країни та сприяти її відновленню після війни.

Державне регулювання ЗЕД під час Югославських війн (1991–2001). Після тривалого періоду, протягом югославської епохи, в якій не відбувалося жодних змін в рівнях економічного розвитку республік, що входили до її складу, після розпаду Югославії відбулися серйозні зміни [5].

Югославські війни, які тривали з 1991 по 2001 рік, стали одним з найбільш значущих конфліктів після закінчення холодної війни.

Вони привели до розпаду соціалістичної Федеративної Республіки Югославія на кілька незалежних держав і супроводжувалися масштабними економічними потрясіннями та гуманітарними кризами.

Одним з головних аспектів регулювання ЗЕД під час Югославських війн були економічні санкції, запроваджені міжнародним співтовариством. Рада Безпеки ООН ухвалила кілька резолюцій, які вводили санкції проти Сербії та Чорногорії (тодішньої Союзної Республіки Югославії) у відповідь на їх роль у конфлікті. Санкції включали ембарго на торгівлю, заборону на постачання зброї та обмеження фінансових операцій. Це значно обмежило можливості Югославії брати участь у міжнародній торгівлі та отримувати необхідні ресурси.

В умовах санкцій Югославія змушена була звертатися до підпільної торгівлі та контрабанди. Це призвело до зростання корупції та розвитку тіньової економіки, що негативно вплинуло на економічну стабільність країни.

Після розпаду Югославії новостворені держави також зіткнулися з необхідністю розробки власних стратегій регулювання ЗЕД.

Хорватія та Словенія: Ці країни відразу після проголошення незалежності почали активно інтегруватися в міжнародну економічну систему. Вони запровадили ринкові реформи, лібералізували торгівлю та залучали іноземні інвестиції. Основна увага приділялася укладенню угод про вільну торгівлю та співпрацю з Європейським Союзом.

Боснія і Герцеговина: Через складну політичну ситуацію та тривалий конфлікт, економіка країни зазнала значних руйнувань. Державне регулювання ЗЕД включало залучення міжнародної допомоги для відновлення економіки та реінтеграції в міжнародні ринки. Основним пріоритетом було відновлення інфраструктури та стабілізація фінансової системи.

Косово: Після закінчення війни та проголошення незалежності у 2008 році, Косово також зіткнулося з викликами регулювання ЗЕД. Основним завданням було залучення міжнародної допомоги та інвестицій для стабілізації економіки та розвитку інфраструктури.

Міжнародна спільнота відіграла важливу роль у регулюванні ЗЕД в країнах колишньої Югославії. Основними напрямками допомоги були фінансова, гуманітарна та технічна допомога. Міжнародні організації, такі як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, надавали кредити та гранти для стабілізації

економік та підтримки реформ. Велика кількість міжнародних організацій надавала також гуманітарну допомогу для подолання наслідків війни та підтримки населення.

Досвід Югославських війн демонструє складність державного регулювання ЗЕД в умовах конфлікту та міжнародних санкцій. Він підкреслює необхідність адаптивної та гнучкої економічної політики, яка б могла реагувати на швидкі зміни в політичному та економічному ландшафті.

Цей історичний період також показує, як важливо для міжнародної спільноти не тільки застосовувати санкції, але й підтримувати постраждалі населення та економіки, щоб уникнути гуманітарної катастрофи та сприяти швидкому відновленню регіону після конфлікту.

Для сучасних держав, які опиняються в аналогічних обставинах, досвід Югославських війн може служити важливим прикладом того, як державне регулювання ЗЕД може бути використане для виживання та адаптації в особливих умовах, а також нагадуванням про необхідність комплексного підходу до вирішення конфліктів, який включає як санкції, так і підтримку цивільного населення.

Досвід державного регулювання ЗЕД під час війни в Афганістані (2001–2021). Афганістан, це одна з найбільш слабких країн світу з слабкою економікою через десятиліття війни і відсутність іноземних інвестицій. Воєнні дії в Афганістані тривали понад 40 років, з 1979 року по 2021 рік. що руйнівним чином вплинули на економіку Афганістану (рис. 1). Зовнішня торгівля в цей період

характеризувалася обмеженими торговельними зв'язками з іншими державами.

Процес відновлення стабільності та зростання експорту з Афганістану у період 2001–2021 років був складним, що залежав від багатьох факторів.

Стабільність в країні та міжнародні інвестиції мали вирішальне значення для початку розвитку економіки в цілому, експорту та імпорту.

Проаналізувавши дані (рис. 1), можемо зробити висновок, що за цей період спостерігалось збільшення в 29 разів офіційного Експорту з Афганістану з \$68 млн у 2001 році до \$1 993,4 млн у 2021 році. За цей період експорт значно зріс, демонструючи диверсифікацію та розвиток різних галузей економіки. Протягом цього періоду спостерігалось суттєве збільшення експорту таких товарів, як фрукти, горіхи, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння, бавовна, нафта та продукти її переробки, овочі, природні екстракти, кава, чай та прянощі [7].

Зростання експорту відбувалося на тлі складних умов війни, що свідчить про адаптивність афганської економіки. Це досягнення було можливим завдяки активній підтримці з боку міжнародних організацій.

Згідно зі звітом Міноборони США, за перші 10 років війни в Афганістані (2001–2011) США витратили \$341,7 млрд. За весь період перебування американських військ в Афганістані (2001–2021) було витрачено \$849 млрд. Офіційні дані свідчать, що з 2002 року США витратили близько \$143 млрд на відбудову Афганістану [8].

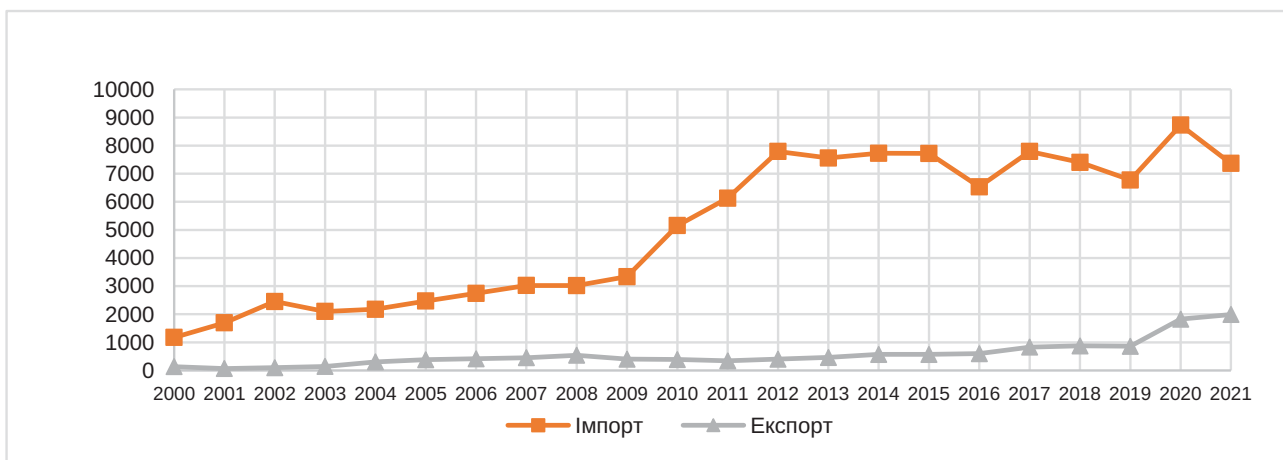

Рис. 1. Дані про експорт та імпорт товарів Афганістану за період з 2000 по 2021 рік (млн дол. США)

Джерело: розраховано та сформовано автором на основі [6]

За даними експертів Управління з питань наркотиків і злочинності Організації Об'єднаних Націй (далі – УНЗ ООН), у 2004 році прибуток від продажу опіатів склав \$2,8 млрд на рік, що склало 60% ВВП Афганістану. За даними на 2018 рік, частка Афганістану на світовому ринку героїну становить 92%. (УНЗ ООН). Незаконний обіг метамфетаміну в Афганістані та сусідніх країнах стрімко зростає: за п'ять років обсяг вилучень цього наркотику збільшився майже в 12 разів – з 2,5 тонн у 2017 році до 29,7 тонн у 2021 році, йдеться в опублікованій доповіді УНЗ ООН. [9]

Боротьба з наркотиками в Афганістані виявилася провальною, незважаючи на значну матеріальну допомогу на ці заходи від Великої Британії та США. Корупція та висока прибутковість від контрабанди опіуму стали основними негативними чинниками, які не тільки не знизили, а навпаки збільшили виробництво опіуму в країні. За період з 2001 по 2021 роки, Афганістан вийшов у світові лідери з виробництва героїну (з 185 тон в останній рік правління талібів до 9 000 тон в 2017 році) [10].

Розвиток приватного бізнесу гальмують проблеми з безпекою і захистом приватної власності, політична нестабільність, слабкі державні інститути, неадекватна інфраструктура й повсюдна корупція, – описує афганський інвестклімат Світовий банк. – Значна частка виробництва, експорту та зайнятості припадає на тіньову економіку: наркотики, контрабанду й незаконний видобуток корисних копалин [11].

З 2001 по 2021 рік імпорту Афганістану зріс більше ніж у 4 рази з \$1 696 млн до \$7 367 млн [12]. Попри певний економічний прогрес, країна залишалася бідною та залежною від міжнародної допомоги. Тіньова економіка, особливо наркоторгівля, корупція значно впливали на структуру експорту, створюючи додаткові проблеми для легального бізнесу та залучення іноземних інвестицій.

Аналіз досвіду Іраку в регулюванні ЗЕД під час війни 2003–2011 років. Іракська війна 2003–2011 років була однією з найважливіших геополітичних подій початку XXI століття. Економіка Іраку була централізованою і значною мірою залежала від нафтового сектору. Режим жорстких економічних санкцій проти Іраку був введений Радою Безпеки ООН у 1990 році після вторгнення Іраку в Кувейт. Основні положення санкцій включали ембарго на постачання зброї, обмеження

на експорт нафти, заморожування активів та обмеження на імпорту. Промисловість, окрім нафтової галузі, була слабо розвинена.

Основним експортним товаром до початку війни була сира нафта, експорт якої здійснювався в рамках програми ООН «Нафта в обмін на продовольство», що дозволяла Іраку продавати обмежену кількість нафти для закупівлі гуманітарних товарів. Через санкції кількість торгових партнерів була обмежена. Прямі іноземні інвестиції були майже відсутні через міжнародні санкції та політичну нестабільність. Через суворі обмеження розвинулася значна тіньова економіка та контрабандна торгівля, особливо нафтою. Загалом, ЗЕД Іраку в цей період була серйозно обмежена міжнародними санкціями, що призвело до значного погіршення економічної ситуації в країні. Період 2000–2002 років характеризувався низькими показниками в рівнях імпорту та експорту, приведено наочний приклад (рис. 2).

З початком війни в 2003 році обсяги імпорту та експорту різко впали, що свідчить про початковий шок для економіки.

З 2004 року експорт почав відновлюватися, досягаючи певної стабілізації економіки досягнувши \$23,697 млрд., а у період 2005–2008 років продовжив зростання досягаючи \$61,273 млрд у 2008 році, приведений наочний приклад (рис. 2).

Аналізуючи структуру експорту у 2010 році, слід зазначити, що всього було експортовано товарів на \$47,1 млрд. Основним експортним товаром була сира нафта, яка становила 99,2% експорту, а також очищена нафта і тропічні фрукти [13].

Нафта відіграє ключову роль в економіці Іраку. Ірак – третя країна в світі за розвіданими запасами вуглеводневої сировини з підтвердженими резервами понад 115 млрд барелів. На сьогодні нафта складає більше 90% від загального обсягу експорту країни. Між тим, висока залежність доходів від нафти робить економіку вразливою до низьких світових цін на нафту.

Під час війни в Іраку з 2003 по 2011 рік новий уряд Іраку, за підтримки міжнародних організацій, почав лібералізацію торгівлі для залучення іноземних інвестицій і стимулювання економічного зростання. Ірак відкрив свій нафтовий сектор для іноземних компаній, що дозволило залучити значні інвестиції від таких гігантів, як Exxon Mobil, BP і Shell. Після 2003 року ці компанії активно інвестували в розробку та видобуток нафти, що

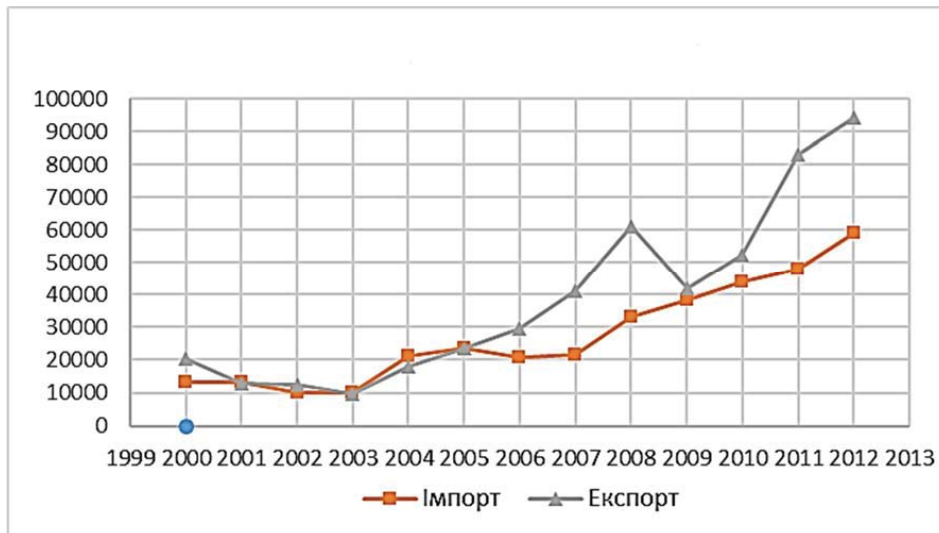

Рис. 2. Зовнішня торгівля Іраку: імпорт та експорт за період з 2000 по 2012 рік (млн дол. США)

Джерело: розраховано та сформовано автором на основі [6]

сприяло стабілізації економіки та зростанню виробництва.

Ірак отримував значну міжнародну допомогу для відновлення економіки та інфраструктури. Це включало фінансову допомогу від таких організацій, як МВФ і Світовий банк. Після початку війни у 2003 році деякі санкції були зняті, однак ембарго на постачання зброї залишалося в силі. 15 грудня 2010 року Рада Безпеки ООН скасувала торгово-економічні санкції, накладені на Ірак у 1990 році [14].

Іракська інфраструктура, особливо транспортна, була сильно пошкоджена війною і роками санкцій, що мало суттєвий негативний вплив на ЗЕД.

Під час війни в Іраку (2003–2011) багато теплових та гідроелектростанцій було пошкоджено або зруйновано, що призвело до значного зниження виробничих потужностей і дефіциту електроенергії. Ірак був змушений імпортувати електроенергію з сусідніх країн, таких як Іран, для задоволення внутрішніх потреб.

Під час війни в Іраку міжнародна допомога відіграла важливу роль у відновленні країни та підтримці населення, у період 2003–2014 років на відбудову Іраку було використано \$220,1 млрд.

Економічні збитки, завдані Іраку в період війни з 2003 по 2011 рік, були значними. За оцінками, війна завдала економіці Іраку збитків на суму понад \$200 млрд [15].

Корупція є одним з головних перешкод на шляху економічного розвитку Іраку. Високий

рівень корупції не тільки стримував зростання економіки, але й сприяв неефективному використанню державних ресурсів, що значно знижувало потенціал країни до відновлення після війни.

Минулі конфлікти мали кумулятивний економічний вплив, який різко обмежив розвиток Іраку.

Порівняльний аналіз питань ЗЕД України та проблем, що виникали під час воєн у Югославії, Афганістані та Іраку. За даними Державної служби статистики України та Державної митної служби України [16], у 2018–2021 роках товарообіг в Україні постійно зростав, досягнувши пікового значення у 2021 році – \$140,9 млрд, а через агресивну війну росії проти України відбулося його різке скорочення у 2022 – \$99,4 млрд., і він стабілізувався на рівні \$99,7 млрд у 2023 році. ЗЕД зазнала значного впливу негативних чинників, при цьому ефективність державного регулювання у період 2022–2024 років виглядає недостатньою. Війна, відсутність системних реформ, обмежені зусилля щодо диверсифікації експорту та пошуку нових ринків збуту призвели до значного обвалу показників ЗЕД після 2022 року.

Як і у випадку з Югославією, Афганістаном та Іраком, корупція суттєво впливає на всі аспекти економіки України. Відповідно до Індексу сприйняття корупції (Індекс сприйняття корупції (CPI) є найбільш широко використовуваним глобальним рейтингом корупції у світі. Він вимірює, наскільки корумпованим

вважають державний сектор кожної країни, на думку експертів та бізнесменів), Україна, хоча й покращила свої позиції з 33 балів у 2022 році (100 балів це найменше корумпована країна, 0 – це найкорумпованіша країна) до 36 балів у 2023 році, все ще залишається однією з найбільш корумпованих країн [17]. Це значно ускладнює процес регулювання та розвитку ЗЕД.

З початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків Україні перевищила \$157 млрд (за вартістю заміщення). Найбільша частка збитків припадає на житлові будівлі та інфраструктуру. Втрати підприємств та промисловості продовжують зростати, що створює додаткові труднощі для ЗЕД [18].

Україна, як і Югославія, Афганістан та Ірак, залежить від міжнародної допомоги. Джерелами фінансування державного бюджету у 2023 році були військові облігації, а також двосторонні кредити і гранти. До бюджету України надійшло всього \$58 млрд, з яких сума від міжнародних партнерів становила \$42,479 млрд. Обсяг фінансування від міжнародних партнерів впродовж 2022–2024 років, склав \$98,04 млрд [19]. Ця залежність від міжнародної допомоги є спільною рисою всіх вищезгаданих країн під час війни.

Таким чином, аналіз досвіду Югославії, Афганістану та Іраку вказує на важливість розробки стратегій диверсифікації експорту, боротьби з корупцією, ефективного використання міжнародної допомоги та залучення інвестицій для України в умовах воєнного стану.

Висновки. Аналіз досвіду Югославії, Афганістану та Іраку під час військових конфліктів вказує на кілька ключових факторів, що впливають на економіку та зовнішньоекономічну діяльність у воєнний час. Міжнародні санкції, руйнування інфраструктури, зростання тіньової економіки, корупція та

залежність від міжнародної допомоги є основними чинниками, що визначають економічну стійкість країн у конфліктних умовах. Військові дії призводять до змін у структурі експорту та імпорту, часто орієнтуючи економіки на сировинні товари, погіршуючи інвестиційний клімат і роблячи фінансові системи вразливими.

Для України цей досвід надзвичайно важливий. Необхідно розробити стратегії, які підтримують ЗЕД навіть в умовах війни, враховуючи потребу в реформах для залучення інвестицій. Як показує приклад Югославії, реформи є ключем до інтеграції в глобальні ринки та стабілізації економіки, попри військові дії. Посилення контролю над тіньовими економічними потоками та боротьба з корупцією є критично важливими для збереження економічної стабільності, що актуально і для України.

Аналіз досвіду Афганістану підкреслює роль міжнародної допомоги в стабілізації економіки. В Україні, як і в Афганістані, залежність від зовнішнього фінансування є значною. Проте корупція і нелегальна торгівля залишаються головними перешкодами для ефективного використання цієї допомоги. У випадку Іраку міжнародна підтримка та інвестиції відіграли важливу роль у відновленні інфраструктури. Україна також повинна зосередитися на ефективному використанні міжнародних ресурсів та оптимізації умов для іноземних інвестицій.

Для мінімізації негативних наслідків війни Україні важливо диверсифікувати експорт, розвивати альтернативні логістичні маршрути, підтримувати малий і середній бізнес, відновлювати критичну інфраструктуру та зміцнювати співпрацю з міжнародними партнерами. Важливо адаптувати ці успішні практики до українських реалій, щоб забезпечити стабільний економічний розвиток і зміцнення національної безпеки в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308> (дата звернення: 09.10.2024).
- Увалич М., Бартлетт В. (2013). Соціальні наслідки світової економічної кризи в Південно-Східній Європі. Лондонська школа економіки та політичних наук, LSEE – дослідження Південно-Східної Європи. URL: <https://www.lse.ac.uk/LSEE-Research-on-South-Eastern-Europe/Assets/Documents/Publications/Other/Social-Consequences-Final.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).
- Фішштейн П., Гані А. (2015). Афганська економічна політика, інституції та суспільство з 2001 року. Інститут миру Сполучених Штатів. URL: <https://www.usip.org/publications/2015/10/afghan-economic-policy-institutions-and-society-2001> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Фут К., Блок В., Крейн К., Грей С. (2004). Економічна політика та перспективи в Іраку. *Журнал економічних перспектив*. URL: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/0895330042162395> (дата звернення: 09.10.2024).
5. Стиперски З., Лончар Е. Зміни в рівнях економічного розвитку держав, що утворилися на території колишньої Югославії. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/59598> (дата звернення: 09.10.2024).
6. UNCTAD. Загальна торгівля товарами США. UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.TradeMerchTotal> (дата звернення: 09.10.2024).
7. International Trade Centre. Список експортованих (імпортованих) продуктів. Trade Map. URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=5%7c004%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення: 09.10.2024).
8. Скільки грошей США та НАТО витратили на війну в Афганістані, BBC News, 16 серпня 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58230178> (дата звернення: 09.10.2024).
9. UNODC: торгівля метамфетаміном в Афганістані та навколо нього швидко розширюється, оскільки торгівля героїном сповільнюється, Кабул/Відень, 10 вересня 2023 р. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2023/September/unodc_methamphetamine-trafficking-in-and-around-afghanistan-expanding-rapidly-as-heroin-trade-slows.html (дата звернення: 09.10.2024).
10. Організація Об'єднаних Націй, Управління з наркотиків і злочинності. Можливе виробництво сушеного опію. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR2021/6.2.2_Potential_production_of_oven-dry_opium.xlsx (дата звернення: 09.10.2024).
11. BBC News Україна (2021, 31 серпня). Незліченні скарби Афганістану. Хто отримає мідь, золото та літій при талібах. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58355001> (дата звернення: 09.10.2024).
12. International Trade Centre. Список експортованих (імпортованих) продуктів. Trade Map. URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=5%7c004%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення: 09.10.2024).
13. Обсерваторія економічної складності. Імпорт Іраку (2010). URL: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/import/irq/all/show/2010 (дата звернення: 09.10.2024).
14. Дзеркало тижня. (2011, 14 січня). Радбез ООН скасувала санкції проти Іраку. Дзеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/ARCHIVE/radbez_oon_skasovala_sanktsiyi_proti_iraku.html (дата звернення: 09.10.2024).
15. Центр стратегічних і міжнародних досліджень. Війна та економіка Іраку: тематичне дослідження. URL: <https://www.csis.org/analysis/war-and-iraqi-economy-case-study> (дата звернення: 09.10.2024).
16. Державна служба статистики України. (2022). Зовнішня торгівля товарами у 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 09.10.2024).
17. Transparency International. (2023). Індекс сприйняття корупції. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/ukr> (дата звернення: 09.10.2024).
18. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року.(2024). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 09.10.2024).
- 19.Обсяг фінансування від міжнародних партнерів впродовж 2022-2024 років. (n.d.). URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435 (дата звернення: 09.10.2024).

REFERENCES:

1. Skrypyuk, S., Protseviat, O., & Voronova, O. (2022). Features of regulating foreign economic activity under martial law. *Economy and Society*, (38). Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308> (accessed on 09.10.2024)
2. Uvalic, M., & Bartlett, W. (2013). Social consequences of the global economic crisis in Southeast Europe. London School of Economics and Political Science, LSEE – Research on South Eastern Europe. Available at: <https://www.lse.ac.uk/LSEE-Research-on-South-Eastern-Europe/Assets/Documents/Publications/Other/Social-Consequences-Final.pdf> (accessed on 09.10.2024)
3. Fishstein, P., & Ghani, A. (2015). Afghan economic policy, institutions, and society since 2001. United States Institute of Peace. Available at: <https://www.usip.org/publications/2015/10/afghan-economic-policy-institutions-and-society-2001> (accessed on 09.10.2024)
4. Foote, C., Block, W., Crane, K., & Gray, S. (2004). Economic policy and prospects for Iraq. *Journal of Economic Perspectives*. Available at: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/0895330042162395> (accessed on 09.10.2024)

5. Stiperski, Z., & Lončar, E. Changes in the levels of economic development of the states formed in the territory of the former Yugoslavia. Available at: <https://hrcak.srce.hr/file/59598> (accessed on 09.10.2024)
6. UNCTAD. U.S. total merchandise trade. UNCTADSTAT. Available at: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.TradeMerchTotal> (accessed on 09.10.2024).
7. International Trade Centre. List of exported (imported) products. Trade Map. Available at: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=5%7c004%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (accessed on 09.10.2024).
8. How much money have the US and NATO spent on the war in Afghanistan. BBC News, 16 August 2021. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58230178> (accessed on 09.10.2024).
9. UNODC: Methamphetamine trafficking in and around Afghanistan is rapidly expanding as heroin trade slows. Kabul/Vienna, 10 September 2023. Available at: https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2023/September/unodc_methamphetamine-trafficking-in-and-around-afghanistan-expanding-rapidly-as-heroin-trade-slows.html (accessed on 09.10.2024).
10. United Nations, Office on Drugs and Crime. Potential production of oven-dry opium. Available at: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR2021/6.2.2_Potential_production_of_oven-dry_opium.xlsx (accessed on 09.10.2024).
11. BBC News Ukraine. (2021, August 31). Afghanistan's Countless Treasures: Who Will Get Copper, Gold, and Lithium Under the Taliban. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58355001> (accessed on 09.10.2024).
12. International Trade Centre. List of exported (imported) products. Trade Map. Available at: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=5%7c004%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (accessed on 09.10.2024).
13. Observatory of Economic Complexity. Iraq imports (2010). Available at: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/import/irq/all/show/2010 (accessed on 09.10.2024).
14. Dzerkalo Tyzhnia. (2011, January 14). The UN Security Council lifted sanctions against Iraq. Dzerkalo Tyzhnia. Available at: https://zn.ua/ukr/ARCHIVE/radbez_oon_skasuvala_sanktsiyi_proti_iraku.html (accessed on 09.10.2024).
15. Center for Strategic and International Studies. War and the Iraqi economy: A case study. Available at: <https://www.csis.org/analysis/war-and-iraqi-economy-case-study> (accessed on 09.10.2024).
16. State Statistics Service of Ukraine. (2022). Foreign trade in goods in 2022. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed on 09.10.2024).
17. Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index. Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/ukr> (accessed on 09.10.2024).
18. Report on direct infrastructure damages due to Russia's military aggression against Ukraine as of early 2024. (2024). Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (accessed: 09.10.2024).
19. Volume of financing from international partners during 2022-2024. (n.d.). Available at: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435 (accessed: 09.10.2024).